

УДК 37.03:811.111

Гришкова Р.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Гришкова Раїса Олександрівна – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри англійської мови МДГУ ім. П. Могили. Коло наукових інтересів – формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови.

Формування соціокультурної компетенції студентів у процесі навчання англійської мови

У статті обґрунтовано необхідність формування соціокультурної (країно- та лінгвокраїнознавчої) компетенції студентів. Розглядається сучасна концепція іноземної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури країн, мова яких вивчається. Визначено фактори, що блокують взаєморозуміння та взаємодію в процесі спілкування з представниками іношої культури. Досліджено принципи культурознавчої освіти. Автором запропоновані методи формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі навчання англійської мови.

In the article the necessity of forming of students' sociocultural competence (lingua & countrystudy) is grounded. Modern conception of foreign language education based on integral teaching of language & culture is under the author's consideration. Reasons which block mutual understanding & cooperation in the process of communication are defined.. Principles of cultural education are researched. The author suggests ways of formation of students' sociocultural competence in the process of teaching English.

Процеси диференціації та інтеграції, які відбуваються зараз у світі, закладають основи формування єдиного демократичного простору, побудованого в площині прав людини, фундаментальних свобод, формування єдиного ринку праці, а також забезпечення безпеки для всіх націй, народностей і країн. На початку XXI століття все більш нагальною стає проблема мирного співіснування та продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прихильників різних стилів життя, представників різних культур. Тенденції розвитку світової співдружності свідчать, що в глобальному масштабі єдиним шляхом до

прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків [1, с. 831].

Визнання необхідності співіснування в полікультурному просторі стало однією з причин введення в поняття комунікативної компетенції з іноземної мови поряд з мовною та мовленнєвою компетенціями соціокультурну компетенцію. Вона складається з країно- та лінгвокраїнознавства і передбачає озброєння студентів знаннями з історії, географії, економіки та культури країни, мова якої вивчається. Разом з тим формування

соціокультурної компетенції має сприяти розширенню знань студентів щодо норм поведінки представників різних народів та культур, мовного етикету, звичаїв, особливостей спілкування.

Із зміною пріоритетів розвитку сучасної освіти та зростанням інтересу до особистості лінгвокраїнознавчі знання відіграють все більшу роль у навчанні іноземної мови. З одного боку, це формування у суб'єктів учіння толерантності до інших людей, їхніх традицій, звичок, національних цінностей тощо. З іншого боку, такі знання сприяють формуванню у студентів стійкого позитивного ставлення до іншомовної культури та мови.

Проблеми формування соціокультурної компетенції в процесі навчання іноземної мови на рівні середньої та вищої школи досліджували Томахін Г.Д., Тер-Мінасова С.Г.; Сафонова В.В., Біблер В.С., Ємельянов Ю.М. досліджували дану проблему на рівні діалога культур і цивілізацій. Пассов Ю.І. сформулював сучасну концепцію іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури країн, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчання мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі стійкі моральні орієнтири, якими вона керується у своїй діяльності [4, с. 16]. В Україні питаннями формування соціокультурної компетенції студентів у процесі навчання іноземної мови опікуються Ніколаєва С.Ю., Олійник Т.І., Рудакова Л.Ф., Склярєнко Н.К., Тараненко І.Г., Тарнопольський О.Б. та ін.

На думку вітчизняних вчених, домінуючими мотивами життя у полікультурному просторі, духовного збагачення та співпраці є прагнення до знань, допитливість, привабливість, екзотичність нової культури та мови; їх пізнавальна цінність, зіткнення інтересів, відкриття нового світу, інтелектуальне присвоєння культурних цінностей, пізнання незнайомого, засвоєння нових норм, порушення стереотипів.

Метою нашого дослідження є визначення чинників, які впливають на формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей вищих закладів освіти у процесі вивчення іноземної мови.

На підставі аналізу студентських анкет,

співбесід з викладачами іноземних мов та спостережень впродовж багаторічної власної педагогічної діяльності до факторів, які блокують взаємодію та взаєморозуміння дійових осіб у ході спілкування з представниками іншої культури, нами віднесено:

- існуючі стереотипи;
- безпідставні негативні установки, забобони, упередження;
- некритичне засвоєння стандартизованих суджень.

Негативні стереотипи тієї чи іншої нації блокують взаємодію, заважають діалогу, входять до фіксованої установки, створюють негативний настрій на сприйняття нової культури, призводять до афективних чи негативних реакцій, до виникнення психологічних бар'єрів, неприйняття чужої культури. Все це може бути причиною небажання вивчати іноземну мову.

Для формування у студентів соціокультурної компетенції, побудови плідного діалогу, успішного обміну інформацією, мовної комунікації необхідно враховувати:

- коефіцієнт інформативності запропонованого для опрацювання матеріалу;
- різні блоки селекції, фільтрації і кодування (декодування) інформації у різних учасників навчального процесу;
- прагматичні потреби і їхня цінність для суб'єктів учіння;
- можливість несприйняття, викликану різними чинниками, на які неможливо впливати у процесі вивчення мови;
- рівень емоційного задоволення [5].

Вивчення стану сформованості соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей другого курсу свідчить, що, як правило, вони мають достатні знання стосовно географії, клімату, державного устрою, економіки та сучасної молодіжної субкультури країн, мову яких вивчають. Відносно ж історичних подій, культурних явищ, особливостей світосприйняття, національних відмінностей різних народів знання студентів поверхові, застарілі, не відтворюють зміни в сучасному світі, не відповідають сьогоденню. Ще гірше стан справ щодо знання сучасних представників культури та науки країн, мова яких вивчається: письменників, композиторів, політичних діячів, вчених, які принесли світову славу своєму народові та своїй країні. Як правило, студенти знають представників

класичної англійської літератури та живопису. Але і після Шекспіра та Гейнсборо англійська культура продовжувала розвиватись. Студенти це розуміють і навіть самі дивуються, що так погано знають сучасних представників англомовної культури.

Причиною цього, на нашу думку, є поширена практика супроводжувати вивчення країнознавчих тем фактологічним матеріалом (що відбулося, коли, за яких обставин; площа країни, кілометраж по периметру, річки, гори, озера; величина національного валового продукту, рівень забезпеченості комп'ютерами; відсоток працездатного населення тощо). При цьому поза увагою викладача залишаються історичні події та культурні явища, їх вплив на розвиток нації та формування національної самосвідомості. Культура постає як перелік дат, набір пам'ятників та знаменитих імен, в той час як вона покликана впливати на душі та почуття студентів, формувати їх внутрішній світ, виховувати почуття прекрасного, сприяти залученню до сприйняття кращих витворів світового мистецтва.

Узагальнення знань студентів у сфері іншомовної культури, бесіди з викладачами, анкетування шкільних учителів під час їх курсової перепідготовки свідчать, що більшість з них заглиблюють тих, хто вивчає мову, в світ культурних стереотипів. Знання вчителів, які вони отримали під час навчання у вищих закладах освіти, дуже часто (у 82%) не відповідають реаліям сьогодення. Майже 80% учителів іноземної мови ігнорують зміни в економічному, соціальному та культурному житті країн, мова яких вивчається, користуються застарілими даними щодо ситуації в країні. Більше половини (68%) опитаних та проанкетованих учителів використовують тільки матеріали підручника, особливо вчителі сільських шкіл, пояснюючи це тим, що вони не мають доступу до нової літератури, англомовних газет, аутентичних посібників, позбавлені можливості спілкування з носіями мови. Щодо відмінного від нашого стилю життя, цінностей, норм поведінки в різних життєвих ситуаціях, то і учні, і їх вчителі більше дізнаються з фільмів, які дивляться по телебаченню. Тут треба зазначити, що більшість бойовиків, вестернів, фільмів жахів, трилерів, знятих у Голлівуді, не відтворюють реальне життя середнього американця. До вищого

закладу освіти студенти приходять саме з такими застарілими знаннями, що часто не відповідають дійсності, сформованими не на кращих прикладах, які пропонувались їм у школі та засобами масової інформації.

Ще одним недоліком викладання іноземної мови в плані формування лінгвокраїнознавчої компетенції на сучасному етапі є монокультурна замкнутість при визначенні культурного фону країни, де функціонує мова, що вивчається. Як правило, ми діємо за принципом “одна мова – одна культура – одна країна”, що не відповідає реаліям сучасного полікультурного світу [6, с. 41]. Так, наприклад, вивчаючи США, ми зазвичай звертаємо увагу тільки на англомовну культуру, ігноруючи той факт, що в Сполучених Штатах мешкають багато представників інших культур: індіанської, азійської, іспанської, латиноамериканської тощо.

Тому, на нашу думку, для формування у студентів сучасних знань про реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях необхідно перейти від фактологічного підходу у викладенні знань про країну, мова якої вивчається, до ціннісно-орієнтаційного, культурологічного підходу, який передбачає розуміння та сприйняття чужої культури, стосунків між людьми, стилів життя, норм поведінки тощо. Необхідно також відмовитись від монокультурної замкнутості при роботі над визначенням культурного фону країни.

Аналіз літератури з проблеми культурознавчої освіти дає підстави стверджувати, що основними її принципами є:

- принцип дидактичної культуровідповідності;
- принцип діалогу культур і цивілізацій;
- принцип доміанти проблемних форм навчання в культурознавчій освіті [3, с. 34].

Урахування принципу культуровідповідності особливо необхідне при відборі культурознавчого матеріалу для навчальних цілей. Відбір навчального матеріалу за радянських часів базувався на ідеологічних, а не на художніх засадах. Тому студенти читали уривки з творів заангажованих чи класово та расово обмежених письменників (Вільяма Сарояна, Річарда Олдінгтона), близьких за духом комуністичній ідеології, що насправді не відтворювало реальну картину літературного процесу в США. Поза увагою залишались

визнані шедеври світової літератури: творчість Скотта Фіцджеральда, Артура Міллера, Вільяма Фолкнера та ін.

Принцип діалогу культур і цивілізацій передбачає необхідність аналізу країнознавчого матеріалу з точки зору його потенційних можливостей моделювання з його допомогою в навчальній аудиторії культурного простору, занурення в який будується за принципом кола культур і цивілізацій, що постійно розширюється. Цей принцип вимагає відповіді на питання про те, наскільки реально створюються умови для полікультурного та білінгвістичного розвитку суб'єктів навчання, для їх підготовки до виконання ролі культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, для розвитку у них загальнопланетарного мислення, таких якостей як культурна неупередженість, готовність до спілкування в іншокультурному середовищі, мовний та соціокультурний такт [2, с. 63, 64].

Принцип домінування проблемних завдань у культурознавчій освіті засобами іноземної мови зорієнтований на побудову такої методичної моделі, за якої, виходячи з інтелектуального потенціалу суб'єктів навчання та спираючись на рівень їх комунікативних навичок, вони вирішують певні культурознавчі завдання, а саме:

- тренуються в зборі, систематизації, узагальненні та інтерпретації культурознавчої інформації;
- оволодівають стратегіями культурознавчого пошуку та способами інтерпретації культурних явищ і подій;
- розвивають полікультурну комунікативну компетенцію, яка допомагає їм орієнтуватись у різних міжкультурних ситуаціях;
- формують та поглиблюють свої уявлення про специфічні розбіжності в різних культурах;
- беруть участь у творчих роботах культурознавчого та комунікативно-пізнавального характеру.

Все це свідчить, що залучення студентів до оволодіння культурознавчими знаннями сприяє визнанню кожним учасником навчального процесу своєї особистості як носія певної національної культури і в той же час громадянином світу, готовим до відкритого спілкування з носіями іншої культури.

Методи формування соціокультурної компетенції, необхідної сьгоднішнім студентам для життєдіяльності у полікультурному

просторі, у системі інтеркультурної комунікації, визначені нами в процесі дослідження, передбачають, перш за все, запровадження особистісно зорієнтованого навчання, здатного створити умови для формування у студентів розуміння чужої історії, культури, менталітету, виховання їх у дусі толерантності до різних стилів життя та світосприйняття, а також для подолання культуроцентризму через суб'єкт-суб'єктне спілкування та перевагу діалогічного мовлення на заняттях.

Свідома, цілеспрямована робота з формування культурологічного підходу до вивчення іноземної мови передбачає відмову від заідеологізованого відбору навчального матеріалу та перехід до наповнення підручників та навчальних посібників уривками з високохудожніх, визнаних у світі творів представників різних культур народів країни, мова якої вивчається.

Необхідною умовою формування соціокультурної компетенції є, на нашу думку, оновлення програм та навчальних планів, створення нового покоління підручників та навчальних посібників, які базуються на культурологічному підході до вивчення іноземної мови та містять окремі блоки соціокультурної інформації (розмовні формули, звороти, ідіоматичні вирази, короткі діалоги повсякденного характеру тощо). Цінною для студентів буде також наявність у підручниках з іноземної мови країнознавчого словника-довідника, який містить пояснення іншомовних реалій, що робить їх доступними для тих, хто вивчає дану мову, розширює їх світогляд та сприяє утриманню інтересу до вивчення мови.

Беззаперечною, на наше глибоке переконання, є необхідність трансформації від фактологічного підходу у викладенні знань про країну, мова якої вивчається, до ціннісно-орієнтаційного, культурологічного підходу, який сприяє розумінню та сприйняттю чужої культури, стосунків між людьми, стилів життя, норм поведінки тощо. Запорукою успішного засвоєння іноземної мови ми вважаємо також відмову від культурних стереотипів, які домінують у нашій уяві через відсутність нової сучасної інформації про події та культурні явища в країнах, де функціонує мова, що вивчається. Ефективним засобом утримання інтересу до вивчення мови є подолання монокультурної замкнутості при визначенні

культурного фону мови, що вивчається, оскільки це не відповідає реаліям полікультурного світу; визнання того факту, що в одній країні проживають представники різних народностей, носії різних культур, які мають рівні права на існування та розвиток своєї культури; необхідність більш глибокого та досконалого вивчення світу носіїв мови, їх культури у широкому етнографічному сенсі слова, їх способу життя, національного характеру, менталітету.

У зв'язку з відмовою від фактологічного викладення навчального матеріалу та запровадження культурологічного підходу до вивчення іноземної мови змінюються і види роботи на заняттях. Ми пропонуємо взяти за основу аутентичні тексти, розробити дискусійні питання за їх змістом, визначити теми для обговорення таким чином, щоб вони були пов'язані з побутом, дозволами, сімейним життям, цінностями та звичками народу, мова якого вивчається. Доцільним, на нашу думку, є постійне порівняння існуючих реалій за рубриками: у їхній культурі – у нашій культурі. Це дасть змогу кожному студенту відчути себе частиною свого народу, носієм певної культури і, таким чином, сприятиме вихованню патріотизму. Цікавою може бути робота з прислів'ями, ідіомами, сталими виразами, оскільки вони відображають менталітет та цінності народу, що їх створив. Як показала практика, ефективними в плані формування соціокультурної компетенції студентів є також інтерв'ю, case study, пошук додаткової інформації, написання листів та есе. Всі види роботи повинні супроводжуватись детальними інструкціями щодо їх виконання.

Наведемо приклади спрямування існуючого програмного матеріалу на формування соціокультурної компетенції студентів першого курсу. В рамках теми "Character and Personality" студенти вивчають не тільки загальні (позитивні та негативні) риси характеру людини, а й працюють над аутентичними текстами, які відображають вірування та шкалу цінностей англійців: *An Average Englishman, Home, A Friend in Need*; чи американців: *Freedom, Individualism, Idealizing what is Practical, Psychology of Abundance, Mobility, Equal Opportunities, Progress, American Dream*. Ідіоми на зразок "a coach potato", "a fair weather friend" чи "a stuffed short", які наводяться у багатьох американських підручниках для характеристики негативних персонажів, також допомагають краще зрозуміти, що насправді американці цінують у людях. Визначаючи пріоритети в житті англійців, студенти роблять висновки, відповідаючи, наприклад, на питання: "Чому у британців так багато прислів'їв зі словом home?" (*Home, sweet home; East or West, home is best; My home is my castle*).

У ході роботи над темою "Holidays" ми зараз знайомимо студентів не тільки з офіційними державними святами країн, мова яких вивчається. Велику зацікавленість викликають у нашої молоді неформальні народні святкування: *Hallowe'en,*

Bonfire Night, St.Valentine's Day. Студенти за власною ініціативою виготовляють костюми, прикрашають приміщення традиційною атрибутикою, навіть влаштовують вечірки. На нашу думку, це є підтвердженням та демонстрацією їхнього позитивного ставлення до культури народів, мову яких вони вивчають.

Великі перспективи в плані формування соціокультурної компетенції студентів має написання есе. По-перше, послідовне та обгрунтоване викладення власних думок, обмежене заданими рамками обсягу (e.g. не більше 20 речень або 200 чи 300 слів) та дотриманням певної структури, розвиває культуру письма іноземною мовою. По-друге, і це головне, теми есе, взяті з TOEFL (Test of English as a Foreign Language), сприяють осмисленню власного ставлення до певних понять чи явищ, вчать робити правильний вибір і вміти обгрунтувати його. Наприклад, написання есе на такі теми: "Люди завжди хочуть мати більше, ніж вони мають, або щось відмінне від того, що вже мають", "Часом ми змушені робити не те, що нам подобається чи викликає задоволення", "Інколи краще не казати правду", "Чому, на вашу думку, багато людей захоплюються небезпечними видами спорту чи іншою небезпечною діяльністю?" – змушує студентів визначитися з власними моральними цінностями та створює умови для визнання не тільки розбіжностей, а й спільності у світосприйнятті різних народів.

Таким чином, посилення культурознавчого компонента в процесі оволодіння іноземною мовою сприяє формуванню соціокультурної компетенції студентів та створює умови для реалізації принципу комунікативної спрямованості навчання, що визнано сьогодні вимогою часу. Постійний інтерес до іноземної мови та сформована соціокультурна компетенція закладуть основу повноцінного життя та діяльності майбутніх фахівців у полікультурному просторі, допоможуть їм реалізуватись як особистостям.

Література

1. Тараненко І.Г. Соціокультурні та політико-економічні передумови визначення мови міжнародного спілкування. – Науковий вісник каф-ри ЮНЕСКО КДЛУ. – К.: Видавничий центр КДЛУ. – 2000. – Вип. 3 В. – 876 с.
2. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки. – 1996. – 226 с.
3. Библер В.С. Культура. Диалог культур: опыт определения // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31-43.
4. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – Липецк: ЛГПИ-РЦИО. – 2000. – 216 с.
5. Томахин Г.Д. Понятие лингвострановедения. Его лингвистические и лингводидактические основы // ИЯШ. – 1980. – № 3. – С. 77-81.
6. Сучасні технології навчання іншомовного спілкування / С.Ю. Ніколаєва, Г.А. Гринюк, Т.І. Олійник та ін. – К.: Ленвіт, 1997. – 96 с.
7. Емельянов Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. – Л.: ЛГУ, 1991. – 107 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.10.2002 р.